

LOHIJOKITIIMI RY

14. 11.2024

Rovaniementie 651

95310 Liedakkala

LAPIN ELY-KESKUS

Kalatalous- ja Ympäristön vastuualueille

Jermi Tertsunen, Timo Jokelainen

PL 8060 Rovaniemi

LOHIJOKITIIMI RY:N ALOITE LAPIN ELY-KESKUKSELLE

**KATKOKÄYTÖNÄ TOTEUTETUN ISOHAARAN VOIMALAITOSTEN
LYHYTAIKAISSÄÄNNÖSTELYN VAIKUTUSTEN SELVITTÄMINEN**

**KALATEIDEN TOIMINTAAN SEKÄ POHJANLAHDEN EKOLOGISEEN VIRTAAMAAN JA
KEMIJOEN SEKÄ SEN SYÖNNÖSALUEEN JA ITÄMEREN PÄÄALTAAN VÄLISEEN JATKUMON
TOIMINTAAN.**

Lohijokitiimi Ry:n hallitus on kokouksessaan 14.11.2024 (§17) päättänyt esittää Lapin ELY-keskuksen kalatalous- ja ympäristövastuualueille seuraavan esityksen:

Näkemyksemme mukaan Kemijoen (Isohaaran voimalaitosten) lyhytaikaissäännöstely on lisääntynyt vuodesta 1993 lähtien, samassa yhteydessä kuin Isohaaran uusi voimalaitos valmistui. Vuosien saatossa Kemijoen tehonostohankkeen myötä (2015) mahdollisuudet säännöstelyyn ovat entisestään lisääntyneet. Vuodesta 2017 lähtien voimalaitosten säännöstelyä on toteutettu katkokäyttönä vuoteen 2023 asti.

Vuonna 2014 yhdistyksemme käynnisti lohien ylisiirrot vaelluskalojen entisille lisääntymisalueille Ounasjoen ja Ylisen Kemijoen latvavesille. Kun ylisiirroista peräisin olevat vaelluspoikaset aloittivat vaelluksensa tuotantoalueilta voimalaitosten läpi merivaellukselle, voimalaitosyhtiöt käynnistivät voimalaitosten katkokäytön.

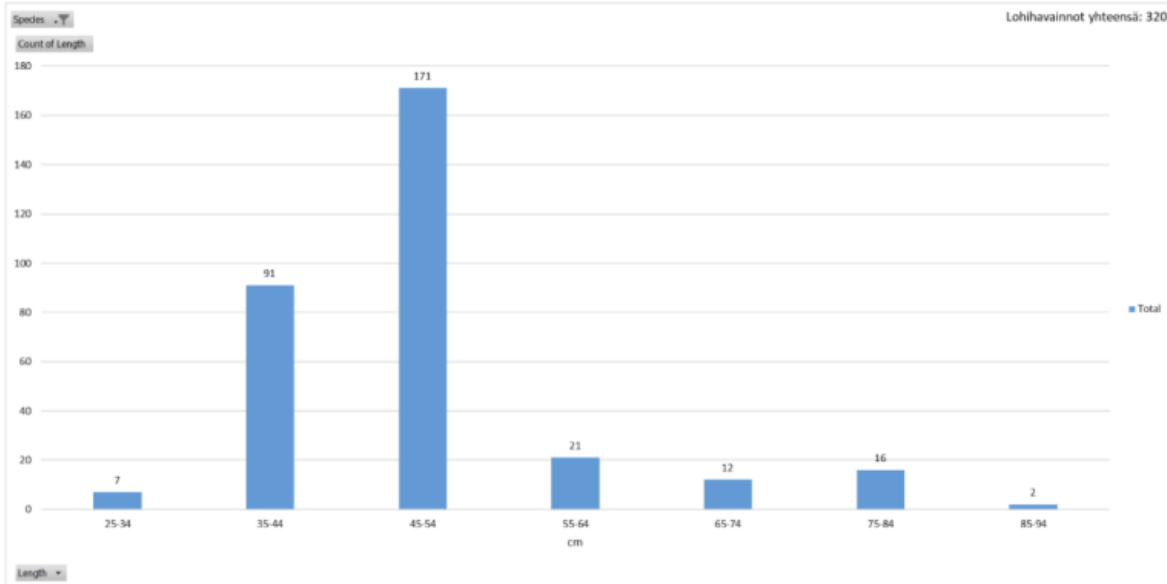
Näkemyksemme mukaan toiminta on johtanut siihen, että voimalaitoksilla vaelluspoikasiin kohdistuva hävikki on lisääntynyt merkittävästi, erityisesti turbiinihävikin ja petokalojen aiheuttama hävikkinä. Lisäksi näkemyksemme mukaan katkokäyttönä toteutetulla joen voimalaitosten säännöstelyllä on ollut vaikutusta Pohjanlahden ekologisiin virtauksiin sillä tasolla, että nämä vaikutukset ovat ulottuneet myös Pohjanlahteen vetensä laskeviin patoamattomiin jokiin. Merialueen ekologisten virtausten häiriintyessä myös patoamattomien jokien vaelluspoikasten, ns. postsmolttikuoilleisuus on lisääntynyt merkittävästi.

Kemijoen Isohaaran kalateiden laskureilla säännöstelyn vaikutukset on huomioitu jo useamman vuoden ajan. Esimerkiksi vuoden 2024 nousukautta varjosti kalojen yleinen

vähyyss sekä niiden pieni koko. Lisäksi vahingoittuneiden kalojen määrä oli kasvanut aiempiin vuosiin verrattuna. Kalateihin hakeutui pääasiassa 35–45 cm pituisia rasvaevällisiä lohia, joilla ei ole lisääntymiseen tarvittavaa kokoa ja kykyä. Tämä kehitys uhkaa vakavasti Kemijoelle asetettuja tavoitteita, vaelluskalakantojen elpymistä sekä luonnonvaraista lisääntymistä.

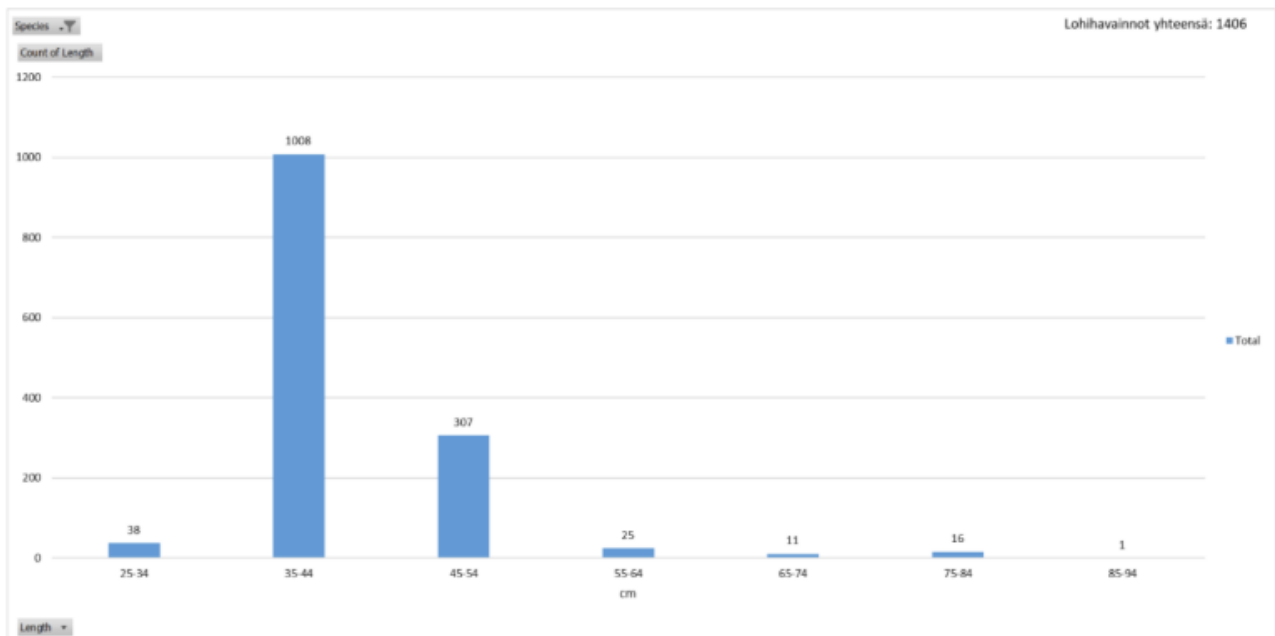
Lohien pituusluokat Isohaarassa

kuva. Simsonar Oy

Lohien pituusluokat Vallitunsaarella

kuva. Simsonar Oy

Lohista selkeästi suurin osa oli pieniä alle 45 cm ensimmäisen merivuoden kaloja.

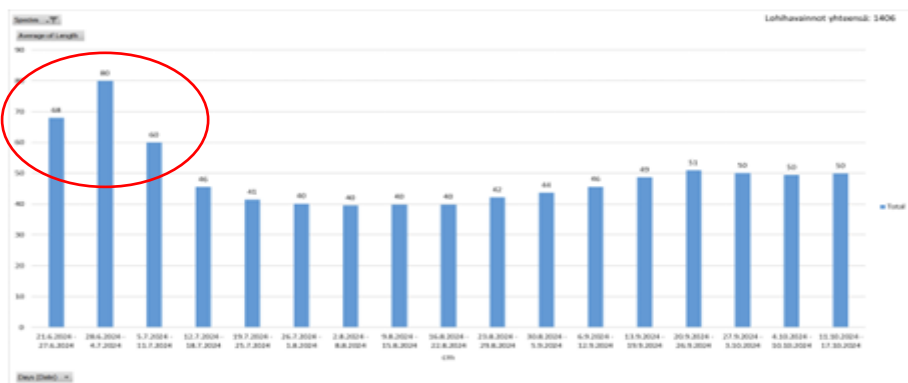
35-45 cm mittaisilla lohilla ei ole juurikaan merkitystä esim. ylisiirtojen yhteydessä ja yli metrin mittaiset varsinaiset emolohet puuttuivat kokonaan. Valtaosa kaloista kuitenkin muodostui rasvaevällisistä lohista esim. Vallitunsaren kalatiellä 88%.

Lisäksi osa kalateistä nousseista kaloista on viljelyperäisiä kaloja, joiden leimautumisalue sijaitsee kalateiden alapuolisilla vesialueilla. Tämä voi pitkällä aikavälillä johtaa siihen, että osittain samat yksilöt liikkuvat edestakaisin laskureiden kautta patoaltaalle. Mikään ei tällä hetkellä viittaa siihen, että nousu perustuisi esimerkiksi heinäkuun jälkeen ainoastaan uusiin merestä nouseviin yksilöihin. Samaa ajatusmallia tukevat myös Kaakamoniemen rysän saalistiedot. (Suullinen tiedonanto: Dunder - Viitala 2024)

Aiemmat havaintomme tukevat käsitystä, jonka mukaan suurikokoisimmat lohet nousivat kalateihin heti kauden alussa nousun käynnistyttyä. On täysin mahdollista, että nämä yksilöt ovat myös ensimmäisiä tulvajuokсутusten aikana merivaelluksensa käynnistäneitä vaelluspoikasia. Vaelluspoikasten selviytymisen taustalla ovat kevättulvat touko-kesäkuussa (samaan aikaan, kun esimerkiksi Tornionjoella ensimmäiset vaelluspoikaset käynnistävät merivaelluksensa). Tulvien muodostumisen yhteydessä Kemijoella lyhytaikaissäännöstelyä ei ole käytännössä mahdollista toteuttaa. Tällöin tilanne mahdollistaa Pohjanlahden ekologisen jatkumon muodostumisen merialueella, mikä puolestaan tukee myös Kemijoen ja Itämeren päältä välisen jatkumon toimintaa ja mittasuhteiltaan normaali kokoisten lohien hakeutumista keväällä ensimmäisinä kalateille.

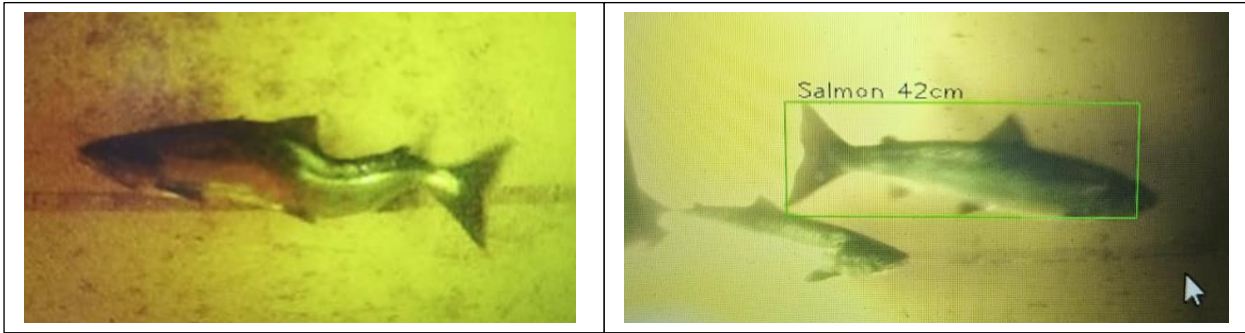
Näkemyksemme mukaan edellä esitetty tapahtumaketju vaikutuksineen indikoi syy-seuraussuhdetta, joka selittää vaelluskalojemme heikkoa selviytymistä Kemijoella ja jopa rakentamattomilla joilla.

Lohien keskipituudet viikoittain Vallitunsaassa

Viikoittaisia keskipituuksia tarkastellessa isoimmat lohet ovat nousseet alkukaudesta kesä-heinäkuun vaihteessa.

Huomionarvoista on myös PVO Vesivoima Oy:n toiminta, jossa yhtiö on luokitellut liikesalaisuudeksi lyhytaikaissäännöstelyyn liittyvän tiedon sekä poistanut kesällä 2024 käytöstämme valvontakameran, jonka informaatio antaa tärkeää tietoa kalateiden suualueelle rauhoituspiirien kalastuksesta (mm. rokastuksesta), kalateiden toiminnasta sekä voimalaitosten käytöstä.

Samanaikaisesti olemme lähestyneet yhtiötä tietopyynnöllä, jossa tiedustelemme tiettyjen tulvaluukkujen käytön tarkoitusta ja säätöjä, jotka kyseisenä ajankohtana voivat merkittävästi lisätä vaelluspoikasten menehtymisen riskiä. Kyseisiä luukkuyhdistelmiä on käytetty aiemminkin, ja niiden säätäminen tietyille arvoille viittaa suunnitelmallisuuteen, sillä näin toimimalla hävikki vähentää keväällä ensimmäisenä kalateille hakeutuvien kalojen määriä sekä heikentää toiminnan vaikutusten asianmukaisen dokumentoinnin mahdollisuutta. Tietopyynnössä olemme pyytäneet yhtiötä luovuttamaan käyttöömme alueen syvyyskartan tai myöntämään luvan kyseisten alueiden vesisyvyyden mittaukseen, mutta yhtiö ei ole antanut lupaa.

Vaikka tässä yhteydessä keskustelu liittyy erityisesti Kemijoen lyhytaikaissäännöstelyyn ja sen vaikutuksiin niin joella kuin merialueellakin, haluamme muistuttaa, että Pohjanlahteen laskee useita muitakin rakennettuja jokia. Näiden yhteisvaikutusten arviointi Pohjanlahden ekologisen jatkumon ylläpitoon on näkemyksemme mukaan jäänyt huomiotta – niin meiltä kuin eri strategioiden työryhmiltä ja viranomaisilta. Vaelluskalat ovat keskeinen osa vesiemme luonnonvaroja, mutta niiden kantojen elinvoimaisuuden säilyttäminen edellyttää olosuhteita, jotka ohjaavat kalat takaisin kotijokiinsa. Ilman ekologisen jatkumon ylläpitoa vaelluskalat menetetään niin rakennetuilta kuin rakentamattomiltakin joilta.

Lohijokitiimi ry katsoo velvollisuudekseen ilmoittaa kalatalous- ja ympäristöviranomaisille edellä mainituista kaloille aiheutuneista vaurioista sekä voimalaitoksen veden käytön haitallisista vaikutuksista kalateiden toimintaan ja ekologisen jatkumon muodostumiseen.

Jälkivalvonta

Erkki J. Hollo toteaa: ”Jälkivalvonnalla tarkoitetaan laajassa merkityksessä kaikkia viranomaisten ja toiminnan-harjoittajien toimia, joiden avulla valvotaan käynnissä olevien toimintojen lainmukaisuutta ja ennakoidaan haittavaikutusten ehkäisemiseksi tarvittavia toimenpiteitä (laillisuusvalvonta). Osin nämä toimet muodostuvat toiminnanharjoittajan teknisistä ja kirjanpidollisista velvoitteista, raportoinnista viranomaisille ja tilanteen vaatiessa kehittämistoimien suorittamisesta. Osa näistä velvoitteista toteutuu omavalvontana, jolloin kysymys on esimerkiksi lakisääteisen selvillä olo velvollisuuden vaatiman valppauden ylläpitämisestä. Suhteessa viranomaisiin vaadittavien toimenpiteiden kokonaisuutta kutsutaan yleensä tarkkailuksi. Sen osoittamien tulosten perusteella kysymykseen voi tulla myös velvoite hakea luvan tarkistamista, muutosta tai muuta toiminnan laillisuuden turvaavaa päätöstä.” (Erkki J. Hollo, Vesioikeus, Edita Publishing Oy, 2020).

”Viranomaisten puolella jälkivalvonta jakautuu karkeasti kahteen toimintamuotoon, yhtäältä ympäristöolojen ja niihin vaikuttavien tekijöiden jatkuvaan seurantaan sekä toisaalta suppeassa merkityksessä jälkivalvontaan eli puuttumiseen yksittäistapauksessa havaittuun lainvastaiseen toimintaan (etenkin tarkastus ja hallintopakko). Tarkkailu, jonka sisällöstä yleensä määrätään tarkemmin tai täydentävästi lupapäätöksessä, ja seuranta ovat näin jälkivalvonnan keskeisiä tukimuotoja. Vaikka seuranta ei yleensä tarkemmin säännellä sen yleishallinnollisen luonteen vuoksi, se on kuitenkin osa viranomaisten toimintavelvollisuutta, ja havaittuihin puutteisiin reagoiminen jälkivalvonnan keinoin on pakollista, ei harkinnanvaraista.” (Erkki J. Hollo, emt.).

”Jälkivalvonnassa suppeassa merkityksessä on keskeistä reagointia vaativan luvattoman olosuhteen tunnistaminen, pakkokeinovalikoiman käyttö ja täytäntöönpano. Tunnistamisen saattaa käynnistää paitsi viranomaisen oma havainto myös sivullisen ilmiänto. Jälkivalvonnan tehokeinona onkin säädetty sivullisen aloiteoikeus, johon liittyy viranomaisen velvollisuus antaa aloitteeseen päätös.” (Erkki J. Hollo, emt.).

Erkki J. Hollo toteaa: ”Hallintopakon käytön edellytyksenä on pääsääntöisesti lainvastainen menettely. Kysymyksessä on hallinto-oikeudellinen oikeuskeino, joka on erillään rikosoikeudellisesta rangaistuksesta ja yksityisoikeudellisesta korvausvelvollisuudesta. Lainvastaisuuden osoittamiseksi ei ole välttämätöntä odottaa kielletyn vaikutuksen tunnusmerkistön (vahingon) täyttymistä, vaan jo muodollinen laiminlyönti riittää, jos kielletyn seurauksen syntymistä saatetaan pitää todennäköisenä tai mahdollisena.” (Erkki J.

Hollo, emt.).

Lohijokitiimi ry toteaa edellä mainittuun Erkki J. Hollon esiintuomaan hallintopakkoon ja lainvastaisuuden osoittamiseen liittyen, että kaloille haittaa aiheutuva tunnusmerkistö (edellä esitettykuva) saattaa täytyä ja että, kysymys ei ole todennäköisestä tai mahdollisesta olosuhteesta vaan tosiasiallisesta vaelluskaloihin kohdistuvasta haitasta ja kärsimyksestä, johon kalatalousviranomaisen tulee puuttua.

Valvontaviranomaisen tehtävät

Vesilain 14 luvun 1 §:n (Valvontaviranomaiset) mukaan: ”Valtion valvontaviranomainen ja kunnan ympäristönsuojeluviranomainen valvovat tämän lain ja sen nojalla annettujen säännösten ja määräysten noudattamista.”

Vesilain 14 luvun 2 §:n (Viranomaisen toimet lainvastaisen menettelyn johdosta) mukaan: ”Viranomaisen toimet lainvastaisen menettelyn johdosta. Jos tätä lakia tai sen nojalla annettuja säännöksiä tai määräyksiä ei ole noudatettu, valvontaviranomaisen on asian laatu huomioon ottaen:

- 1) kehotettava lopettamaan säännösten tai määräysten vastainen menettely;
- 2) pantava vireille 4 §:ssä tarkoitettu hallintopakkoasia;

3) ilmoitettava asiasta poliisille esitutkintaa varten, jollei tekoa ole olosuhteet huomioon ottaen pidettävä vähäisenä.”

Erkki J. Hollo toteaa vesilain 14.2 §:n soveltamisen osalta seuraavaa: ”Hallinnolliset toimet ovat valvontaviranomaisen täysimittaisesti käytettävissä. Valvontaviranomainen voi käyttää välitöntä hallintopakkoa eli suoraa puuttumista lainvastaiseen toimintaan haitan tai vaaran poistamiseksi (VL 14:10–11). 1 Kehotuksen

avulla pyritään lopettamaan säännösten tai määräysten vastainen olosuhde. Käytettävissä on erilaisia

tehokeinoja, esimerkiksi tarkastus tai varoitus luvan peruuttamismenettelyn käynnistämisestä. Toiminnan 1 Vesilain 14 luvun 10 §:n mukaan: ”Valvontaviranomaisen välittömät toimet. Jos tämän lain taikka sen nojalla annettujen säännösten tai määräysten vastainen toimenpide tai laiminlyönti aiheuttaa välitöntä haittaa tai vaaraa

turvallisuudelle, terveydelle tai muulle tärkeälle yleiselle edulle taikka huomattavaa vaaraa toisen omaisuudelle, valvontaviranomainen voi ryhtyä tarvittaviin toimenpiteisiin haitan tai vaaran poistamiseksi. Valvontaviranomaisen on 1 momentissa tarkoitetun toimenpiteen jälkeen viivytyksettä pantava vireille 4 §:n 1 momentissa tarkoitettu hallintopakkoa koskeva asia, jollei tämä ole tarpeetonta.” Vesilain 14 luvun 11 §:n mukaan: ”Toiminnan keskeyttäminen. Valvontaviranomainen voi keskeyttää 2 luvun 15 §:ssä tarkoitettun toiminnan, jos se on ilmeisen lainvastaista. Valvontaviranomaisen on keskeyttämisen jälkeen viivytyksettä pantava vireille 4 §:n 1 momentissa tarkoitettu hallintopakkoa koskeva asia, jollei tämä ole tarpeetonta. Valvontaviranomainen voi määrätä, että sen palveluksessa oleva virkamies tai viranhaltija antaa 1 momentissa tarkoitetun määräyksen.” sulkemisen tai rajoittamisen ohella myös toimintakielto voi tulla kysymykseen. Välillisessä hallintopakkoasiassa päätöksen tekee hakemuksesta lupaviranomainen. Rikosoikeudellisen valvonnan osalta valvontaviranomaisen tulee tehdä ilmoitus poliisille esitutkintaa varten. Tarkoituksena ei ole, että poliisille tulisi ilmoittaa kaikista vähäisistä rikkomuksista tai laiminlyönneistä, joiden rikosoikeudellista arviointia seuraamusjärjestelmän ennalta estävä vaikutus ei edellytä. Järjestysoikeudellisena keinona on virka-avun pyytäminen poliisilta tai muilta viranomaisilta; se on täydentävä ja sellaisena poikkeuksellinen valvontatoimenpide.” (Erkki J. Hollo, emt.).

Lohijokitiimi ry toteaa, että kalatalousviranomaisen on huomioitava edellä kuvattu, mahdollisesti lainvastainen menettely ja toimittava vesilain 14 luvun 2 §:n edellyttämällä tavalla.

Vesilain 14 luvun 3 §:n (Tiedonsaanti ja tarkastusoikeus) mukaan: ”Valvontaviranomaisella tai sen määräämällä virkamiehellä tai viranhaltijalla on oikeus valvontaa varten:

- 1) saada viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetussa laissa säädetyn salassapitovelvollisuuden estämättä välttämättömiä tietoja viranomaisilta sekä toiminnanharjoittajilta;
- 2) kulkea toisen alueella;
- 3) tehdä tarkastuksia ja tutkimuksia, suorittaa mittauksia ja ottaa näytteitä;
- 4) päästä paikkaan, jossa toimintaa harjoitetaan;
- 5) tarkkailla toiminnan vaikutuksia.

Edellä 1 momentissa tarkoitettu oikeus on myös valvontaviranomaista tehtävässään avustavalla henkilöllä. Valvontaviranomainen saa tehdä edellä 1 momentissa tarkoitettun toimenpiteen kotirauhan piiriin kuuluvissa tiloissa vain, jos se on välttämätöntä hengen, terveyden, omaisuuden tai ympäristön suojelemiseksi, tai milloin valvontaviranomaisella on perusteltu syy epäillä 16 luvun 1 §:ssä tarkoitettua tekoa.”

Lohijokitiimi ry toteaa, että kalatalousviranomaisella on vesilain 14 luvun 3 §:n kohdan 1 mukaan oikeus saada viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetussa laissa säädetyn salassapitovelvollisuuden estämättä välttämättömiä tietoja viranomaisilta sekä toiminnanharjoittajilta. Edellä vesilain 14 luvun 3 §:n kohtaan 1 viitaten kalatalousviranomaisella on oikeus saada tietoa siitä, miten voimalaitoksen veden säännöstely (katkokäyttö) toteutuu, joka vaikuttaa kalateiden toimintaan ja kalojen kulkuun. Lohijokitiimi ry viittaa edellä esitettyyn vaurioituneeseen kalaan ja toteaa, että kyseessä voi olla eläinsuojelurikos?

Rikoslain 17 luvun 14 a §:n mukaan: ”Törkeä eläinsuojelurikos. Jos eläinsuojelurikoksessa 1) rikos tehdään erityisen raa’alla tai julmalla tavalla, 2) rikoksen kohteena on huomattavan suuri määrä eläimiä tai 3) tavoitellaan huomattavaa taloudellista hyötyä ja rikos on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä, rikosentekijä on tuomittava törkeästä eläinsuojelurikoksesta vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään neljäksi vuodeksi.”

Lohijokitiimi ry on velvollinen toimimaan aloitteellisena asiassa ja viittaa edellä Erkki J. Hollon toteamukseen viranomaisen velvollisuudesta antaa aloitteeseen päätös.

Lohijokitiimi ry viittaa Erkki J. Hollon toteamukseen, jonka mukaan:

”Vaikka seurantaa ei yleensä tarkemmin säännellä sen yleishallinnollisen luonteen vuoksi, se on kuitenkin osa viranomaisten toimintavelvollisuutta, ja havaittuihin puutteisiin reagoiminen jälkivalvonnan keinoin on pakollista, ei harkinnanvaraista.”

Tarkennettu esitys: Lohijokitiimi ry esittää, että kyseisten vastuualueiden viranomaisen ryhtyy toimenpiteisiin selvittääkseen Kemijoen voimalaitosten vuonna 2017 käynnistetyn lyhytaikaissäännöstelyn vaikutukset turbiini- ja petokalähävikkiin. Lisäksi pyydämme selvittämään Isohaaran voimalaitosten katkokäyttönä toteutetun lyhytaikaissäännöstelyn vaikutukset kalateiden toimintaan, Kemijoen ja sen

syönnösalueen väliseen ekologiseen jatkumoon sekä Pohjanlahden ekologisten virtausten muodostumiseen. Selvityksen tulee myös sisältää arvio toteutuessaan suunnitteilla olevien pumppuvoimaloiden vaikutuksista lyhytaikaissäätelyyn.

Keminmaassa 2.12.2024

Lohijokitiimi Ry:n psta Jukka Viitala

Liite: Lohijokitiimi Ry:n hallituksen pöytäkirjaote 2/2024